

Міністерство освіти і науки України
Західноукраїнський національний університет
Юридичний факультет

Кафедра міжнародного та європейського права

Міждисциплінарна курсова робота

на тему:

**«СВОБОДА НАДАННЯ ПОСЛУГ І СВОБОДА ЗАСТОСУВАННЯ У
ПРАВІ ЄС»**

Студентки 3 курсу МП-31 групи

Галузь знань 29 Міжнародні відносини

Спеціальність 293 Міжнародне право

Ворони А.О.

Науковий керівник:

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувача кафедри міжнародного та

європейського права

Саванець Людмила Михайлівна

Національна шкала: _____

Кількість балів: _____

Оцінка: ECTS _____

Члени комісії:

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

Тернопіль – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ПРИРОДА ОСНОВНИХ СВОБОД ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС.....	6
1.1. Поняття та система економічних свобод у праві Європейського Союзу....	6
1.2. Місце свободи надання послуг і свободи заснування серед основних свобод.....	9
РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СВОБОД.....	12
2.1. Свобода надання послуг: поняття, умови та обмеження.....	12
2.2. Свобода заснування: правова сутність та форми реалізації.....	14
РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ У ПРАВІ ЄС...	17
3.1. Обмеження та винятки у реалізації економічних свобод.....	17
3.2. Напрями розвитку та гармонізації правового регулювання.....	19
ВИСНОВКИ.....	22
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	25

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Поглиблення євроінтеграційних процесів, особливо в контексті набуття Україною статусу кандидата на вступ до Європейського Союзу, обумовлює необхідність ґрунтовного вивчення правових механізмів функціонування внутрішнього ринку ЄС. Чотири основні свободи (вільного руху товарів, осіб, капіталу та послуг) є фундаментом єдиного економічного простору. Особливе значення серед них мають свобода надання послуг та свобода заснування, які регулюють підприємницьку діяльність та транскордонну мобільність бізнесу. В умовах цифрової трансформації економіки та адаптації українського законодавства до асquis ЄС дослідження правової природи, змісту, обмежень цих свобод та практики їх застосування Судом ЄС є надзвичайно актуальним як для юридичної науки, так і для правотворчої діяльності в Україні.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблематика основних свобод внутрішнього ринку ЄС була предметом досліджень таких науковців, як І. Габро, О.Ю. Димінська, С.С. Єсімов, І.І. Єфремова, Н.М. Калінська, В.О. Савченко, Б.В. Стрілець, Р.Ю. Хаїк-Посполітак та інші. Значну увагу імплементації європейських стандартів у сфері послуг в Україні приділяють В.О. Савченко, О.А. Устименко. Однак, незважаючи на значну кількість праць, питання співвідношення свободи надання послуг та свободи заснування, а також застосування принципу пропорційності при запровадженні національних обмежень у контексті новітнього цифрового законодавства ЄС (зокрема, Закону про дані) потребують подальшого комплексного аналізу.

Мета і завдання дослідження. Метою курсової роботи є комплексний аналіз правового регулювання свободи надання послуг та свободи заснування як фундаментальних економічних свобод у праві ЄС, визначення особливостей їх реалізації та допустимих обмежень.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- висвітлити поняття та систему економічних свобод у праві Європейського Союзу;

- розкрити особливості місця свободи надання послуг і свободи заснування серед основних свобод;
- охарактеризувати поняття, умови та обмеження свободи надання послуг;
- проаналізувати правову сутність та форми реалізації свободи заснування;
- дослідити систему обмежень та винятків у реалізації економічних свобод;
- визначити основні напрями розвитку та гармонізації правового регулювання.

Об’єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації економічних свобод на внутрішньому ринку Європейського Союзу.

Предметом дослідження виступають норми первинного та вторинного права ЄС, рішення Суду Європейського Союзу, а також доктринальні погляди щодо правової природи, змісту та обмежень свободи надання послуг і свободи заснування.

Теоретичною основою дослідження є праці вітчизняних та зарубіжних учених у галузі права Європейського Союзу, конституційного та господарського права. Нормативну базу склали Договір про функціонування Європейського Союзу, Директива 2006/123/ЄС про послуги на внутрішньому ринку, Регламент (ЄС) 2023/2854 (Закон про дані), Угода про асоціацію між Україною та ЄС, а також відповідні рішення Суду ЄС.

Структура роботи. Курсова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаних джерел. У вступі обґрунтовано актуальність обраної теми дослідження. У першому розділі визначені теоретичні основи правової природи основних свобод. Другий розділ відображає результати аналізу змісту та особливостей реалізації свободи надання послуг та свободи заснування. У третьому розділі роботи окреслено проблеми, обмеження та практику застосування, а також напрями гармонізації регулювання. За результатами

дослідження зроблені висновки та пропозиції. Загальний обсяг роботи становить 27 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ПРАВОВА ПРИРОДА ОСНОВНИХ СВОБОД ВНУТРІШНЬОГО РИНКУ ЄС

1.1. Поняття та система економічних свобод у праві Європейського Союзу

Європейський Союз як наднаціональне інтеграційне утворення ґрунтується на розгалуженій системі правових принципів, серед яких особливе місце посідають так звані основні економічні свободи внутрішнього ринку. Ці свободи є не просто декларативними гаслами чи політичними орієнтирами, а конкретними юридично закріпленими правомочностями, що забезпечують реальну інтеграцію держав-членів у єдиний економічний простір. Вони формують той правовий каркас, без якого функціонування спільного ринку було б принципово неможливим, адже саме завдяки їм усуваються перешкоди між національними правовими порядками і створюється уніфікований простір економічної діяльності.

Концепція внутрішнього ринку ЄС передбачає простір без внутрішніх кордонів, у межах якого забезпечується вільний рух товарів, осіб, послуг і капіталу. Ці чотири складові традиційно іменуються «основними свободами» і визнаються фундаментальними правовими категоріями правопорядку Союзу. Кожна з них має самостійне нормативне підґрунтя, але разом вони утворюють взаємоузгоджену систему, спрямовану на забезпечення ефективної економічної інтеграції. Принципово важливо, що ці свободи наділені прямою дією, тобто можуть безпосередньо застосовуватися суб'єктами права без додаткової імплементації в національне законодавство, що надає їм особливої юридичної сили [19, с. 23].

Генезис системи економічних свобод тісно пов'язаний із розвитком установчих договорів ЄС. Договір про функціонування Європейського Союзу, що є консолідованою версією первинного права, закріплює основні свободи у відповідних главах і встановлює загальний заборонний режим щодо будь-яких національних заходів, здатних перешкоджати їх реалізації. Зокрема, статті 26, 34, 45, 49, 56 та 63 ДФЄС утворюють нормативну основу для кожної з чотирьох свобод та визначають їх конкретний зміст. При цьому слід наголосити, що первинне право встановлює лише загальний принцип, тоді як деталізація здійснюється через

вторинне законодавство – директиви та регламенти, які конкретизують умови і порядок реалізації кожної свободи [7, с. 8].

Поняття «економічна свобода» у праві ЄС є багатоаспектним і не зводиться до суто економічного розуміння. Воно охоплює правову здатність фізичних і юридичних осіб здійснювати транскордонну діяльність в умовах, прирівняних до внутрішньодержавних, без дискримінаційних обмежень з боку держав-членів. Важливою характеристикою цих свобод є їх суб'єктивний характер: вони надають конкретні права приватним особам і організаціям, а не лише регулюють міждержавні відносини. Це означає, що порушення економічних свобод може стати підставою для судового захисту як на рівні національних судів, так і в межах юрисдикції Суду ЄС. Зазначена риса відрізняє правопорядок ЄС від класичного міжнародного права, де суб'єктами є переважно держави [20, с. 251].

Система основних свобод внутрішнього ринку характеризується певною ієрархічністю та взаємодоповнюваністю. Свобода руху товарів традиційно розглядається як базова, оскільки саме навколо торговельних відносин будувалася рання інтеграція. Однак із розвитком сервісної економіки та посиленням ролі капіталу і кваліфікованої праці значення свободи надання послуг і свободи заснування суттєво зросло. Сьогодні ці дві свободи є чи не найбільш обговорюваними у правовій площині, оскільки стосуються широкого кола суб'єктів і видів діяльності. Їх взаємозв'язок із правом заснування підприємств і провадженням підприємницької діяльності робить їх центральними для розуміння сучасного внутрішнього ринку. Критерії розмежування між різними свободами нерідко є предметом дискусій, адже на практиці один і той самий вид діяльності може підпадати під дію кількох з них одночасно [16, с. 133].

Особливо слід зупинитися на питанні правової природи самих економічних свобод. У правовій думці склалося кілька підходів до їх кваліфікації. Перший підхід розглядає їх як суб'єктивні публічні права, що виникають безпосередньо із установчих договорів і гарантують певну поведінку з боку держав. Другий підхід кваліфікує їх як принципи правопорядку ЄС, що мають загальнообов'язковий і загальнонормативний характер та визначають спрямованість усього правового

регулювання внутрішнього ринку. Третій підхід розглядає їх як особливу категорію, що поєднує ознаки суб'єктивних прав і правових принципів. Незважаючи на відмінності в теоретичних підходах, усі вони визнають нормативну обов'язковість і безпосередню дієвість основних свобод, що є ключовим для їх практичного застосування. Зазначена дискусія має не лише академічне, а й суто практичне значення, оскільки від кваліфікації свободи залежить характер правового захисту, обсяг допустимих обмежень та механізми судового контролю за діями держав-членів.

Важливим виміром системи економічних свобод є питання їх адресатів. Класично вважалося, що основні свободи є обов'язковими лише для держав-членів і їх органів влади, тобто мають вертикальну дію. Проте поступово утвердилася концепція горизонтальної дії, відповідно до якої окремі свободи можуть зобов'язувати також приватних суб'єктів, зокрема підприємницькі об'єднання, що здатні колективно обмежувати доступ до ринку. Ця еволюція відображає зміну розуміння природи перешкод для інтеграції: якщо раніше вони асоціювалися переважно з державними заходами, то сьогодні очевидно, що приватні суб'єкти також можуть створювати суттєві бар'єри для реалізації основних свобод. Відповідно, правовий механізм захисту цих свобод поступово розширюється і охоплює ширше коло правовідносин.

Система економічних свобод внутрішнього ринку не є статичною: вона динамічно розвивається під впливом змін у праві ЄС, еволюції інтеграційних процесів та трансформації самої економічної реальності. Цифровізація економіки, розвиток платформних бізнес-моделей, глобалізація ланцюгів поставок і зміна структури зайнятості – усі ці фактори ставлять нові питання перед правовим регулюванням основних свобод. Правотворчі органи ЄС змушені адаптувати наявний правовий інструментарій до нових реалій, що часом потребує не лише уточнення чинних норм, а й розробки принципово нових підходів до розуміння змісту і меж економічних свобод. Зазначена динаміка робить вивчення системи економічних свобод особливо актуальним з огляду на постійні зміни у правовому

середовищі та виклики, що постають перед інтеграційним процесом у найближчі роки.

Таким чином, система економічних свобод внутрішнього ринку ЄС є комплексним правовим явищем, що охоплює чотири взаємопов'язані свободи, закріплені в первинному праві Союзу та деталізовані в актах вторинного законодавства. Ці свободи мають пряму дію, суб'єктивний характер і є обов'язковими насамперед для держав-членів, однак поступово поширюють свій вплив і на приватних суб'єктів. Їх правова природа, зміст і механізми реалізації є предметом постійної правової еволюції, зумовленої як внутрішньою логікою розвитку права ЄС, так і зовнішніми соціально-економічними чинниками.

1.2. Місце свободи надання послуг і свободи заснування серед основних свобод

Серед чотирьох основних свобод внутрішнього ринку Європейського Союзу свобода надання послуг і свобода заснування посідають особливе місце, зумовлене специфікою регульованих ними суспільних відносин та їх значенням для розвитку сервісної складової єдиного ринку. Якщо свобода руху товарів і свобода руху капіталу виникли як відповідь на потреби товарообігу і фінансових потоків, то зазначені свободи відображають реалії господарської діяльності підприємств і самозайнятих осіб, що прагнуть виходити на ринки інших держав-членів. Їх нормативний потенціал є надзвичайно широким і охоплює переважну більшість видів економічної діяльності, що здійснюються на території ЄС.

Договір про функціонування Європейського Союзу закріплює свободу надання послуг у статтях 56–62 та свободу заснування у статтях 49–55. Обидві свободи є взаємопов'язаними, проте мають чіткий критерій розмежування – характер і тривалість присутності суб'єкта на ринку приймаючої держави. Свобода надання послуг стосується тимчасової транскордонної діяльності без постійного облаштування в іншій державі, тоді як свобода заснування передбачає стабільну участь у господарському житті приймаючої держави через відкриття

представництв, філій або дочірніх підприємств. Це розмежування має принципове значення для визначення правового режиму, що застосовується до конкретної транскордонної діяльності, адже від нього залежить обсяг допустимого регулювання з боку держави перебування [11, с. 63].

Свобода заснування і свобода надання послуг займають особливе місце серед основних свобод ще й тому, що саме через них реалізується право підприємницької діяльності в рамках єдиного ринку. Якщо вільний рух товарів стосується переміщення матеріальних об'єктів, а вільний рух капіталу – фінансових активів, то зазначені свободи пов'язані безпосередньо з людською та організаційною присутністю на ринку. Вони є правовим механізмом, що дозволяє підприємцям, самозайнятим особам і компаніям реалізовувати свій потенціал у будь-якій із двадцяти семи держав-членів без необхідності долати дискримінаційні або надмірно обмежувальні правові бар'єри. Саме ця риса надає їм особливого соціально-економічного значення і пояснює увагу, яка приділяється їх правовому регулюванню [8, с. 215].

Місце зазначених свобод у системі основних свобод визначається також через їх взаємодію з іншими складовими внутрішнього ринку. Свобода надання послуг нерідко перетинається зі свободою руху осіб, зокрема у випадках, коли постачальник послуг особисто переміщується до держави-отримувача. Свобода заснування, у свою чергу, тісно пов'язана із свободою руху капіталу, адже відкриття підприємства в іншій державі-члені неминуче передбачає здійснення інвестицій. Ця взаємопов'язаність різних свобод означає, що вони не можуть розглядатися у відриві одна від одної – лише системне їх сприйняття дозволяє правильно кваліфікувати конкретні ситуації та визначати застосовний правовий режим. Суд ЄС неодноразово наголошував на необхідності врахування цієї взаємодії при вирішенні конкретних справ, що відображає складну природу правовідносин у межах єдиного ринку [25, с. 807].

Нормативна еволюція свободи надання послуг і свободи заснування демонструє постійне ускладнення їх правового режиму. Від загальних принципів положень установчих договорів правове регулювання розвинулося

до розгалуженої системи вторинного законодавства, що охоплює секторальні директиви і регламенти для різних видів діяльності. Показово, що у процесі цієї еволюції відбулося не лише уточнення змісту зазначених свобод, а й суттєве розширення кола їх суб'єктів і об'єктів. Якщо на початках вони стосувалися переважно традиційних видів підприємницької діяльності, то сьогодні охоплюють цифрові послуги, медичне обслуговування, освіту, юридичну допомогу, фінансові операції та багато інших сфер. Ця диверсифікація об'єктного складу свідчить про їх центральну роль у сучасному правопорядку ЄС і пояснює постійний інтерес до питань їх застосування [17, с. 129].

Показовим є також питання про співвідношення свободи надання послуг і свободи заснування в контексті правил про заборону дискримінації. Обидві свободи забороняють будь-яке відмінне ставлення до іноземних суб'єктів порівняно з національними, проте механізм реалізації цієї заборони суттєво відрізняється. Для свободи надання послуг ключовим є принцип країни походження, згідно з яким постачальник послуг підпорядковується переважно законодавству тієї держави, в якій він заснований. Натомість свобода заснування передбачає рівне поводження із суб'єктом після його облаштування в приймаючій державі – він отримує той самий правовий статус, що й місцеві підприємці. Ця відмінність у правових режимах зумовлює різні стратегії виходу на ринок для підприємців, які обирають між тимчасовим наданням послуг і постійним заснуванням.

Отже, свобода надання послуг і свобода заснування займають центральне місце серед основних свобод внутрішнього ринку ЄС, що визначається їх широкою сферою застосування, нерозривним зв'язком із підприємницькою діяльністю та особливою роллю в забезпеченні реальної економічної інтеграції держав-членів. Їх правовий режим відзначається динамічністю і постійною адаптацією до змін у структурі економіки та суспільства, що робить їх вивчення принципово важливим для розуміння сучасного права ЄС.

РОЗДІЛ 2. ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ СВОБОД

2.1. Свобода надання послуг: поняття, умови та обмеження

Свобода надання послуг є однією з найбільш динамічних і багатовимірних складових внутрішнього ринку Європейського Союзу. У сучасній економіці, де сфера послуг домінує над промисловим виробництвом і забезпечує левову частку валового внутрішнього продукту держав-членів, правове регулювання транскордонного надання послуг набуває виняткового значення. Ця свобода охоплює широкий спектр видів діяльності – від традиційних торговельних і фінансових послуг до освітніх, медичних, консультаційних і цифрових сервісів, що робить її правовий режим надзвичайно складним і багаторівневим.

Нормативне визначення послуги у праві ЄС міститься у статті 57 Договору про функціонування Європейського Союзу, яка відносить до послуг діяльність, що зазвичай здійснюється за винагороду і не підпадає під дію положень про вільний рух товарів, капіталу та осіб. До таких видів діяльності ДФЄС відносить, зокрема, діяльність промислового характеру, комерційну діяльність, ремісничу діяльність і діяльність вільних професій. Наведений перелік є ілюстративним, а не вичерпним, що означає відкритість поняття послуги для включення нових форм економічної діяльності. Критерій оплатності є суттєвим, проте слід розуміти, що він не означає обов'язкової безпосередньої оплати отримувачем – достатньо, щоб постачальник отримував економічну вигоду від своєї діяльності [14, с. 76].

Директива 2006/123/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 грудня 2006 року про послуги на внутрішньому ринку є ключовим актом вторинного законодавства, що деталізує умови реалізації свободи надання послуг. Цей документ встановлює загальний правовий режим для широкого кола послуг, не охоплених секторальними директивами, і закріплює ряд принципових положень щодо спрощення адміністративних процедур, свободи надавача послуг у виборі форми діяльності та прав отримувачів послуг. Директива також вводить систему електронних єдиних контактних пунктів, що дозволяють підприємцям виконувати всі необхідні формальності в дистанційному режимі, що суттєво знижує адміністративні витрати на вихід на ринки інших держав-членів [1].

Умови реалізації свободи надання послуг охоплюють кілька ключових елементів. По-перше, суб'єкт, що надає послуги, повинен бути громадянином держави-члена або юридичною особою, заснованою відповідно до законодавства держави-члена з відповідним місцезнаходженням, центральною адміністрацією чи основним місцем ведення бізнесу у Союзі. По-друге, послуга повинна мати транскордонний характер, тобто передбачати перетин кордону між державами-членами – або самим постачальником, або отримувачем, або навіть самою послугою без фізичного переміщення осіб. По-третє, діяльність не повинна носити сталого і безперервного характеру в приймаючій державі, що відрізняло б її від заснування. Тимчасовість надання послуг є ключовим критерієм, що розмежовує цю свободу від свободи заснування, і саме тому питання про те, чи є присутність постачальника в державі-члені тимчасовою, є принциповим для визначення застосовного правового режиму [23, с. 214].

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, що набрала чинності в повному обсязі у 2017 році, поширює дію низки принципів внутрішнього ринку, зокрема у сфері послуг, на відносини між Україною та ЄС. Глава 6 розділу IV цієї угоди присвячена торгівлі послугами, а відповідні положення зобов'язують Україну поступово наближати своє законодавство у сфері послуг до стандартів ЄС. Це означає, що режим надання послуг, вироблений у праві ЄС, має пряму проекцію на правовий розвиток України і є орієнтиром для реформування вітчизняного законодавства у відповідній сфері, що надає темі дослідження особливої практичної значущості для правових відносин між двома сторонами [6].

Обмеження свободи надання послуг розглядаються через призму принципу пропорційності та концепції обов'язкових вимог. Держави-члени зберігають право вводити певні вимоги до іноземних постачальників послуг, проте такі вимоги повинні відповідати ряду критеріїв: вони мають застосовуватися недискримінаційно, бути виправданими наявністю законної мети і не виходити за межі необхідного для її досягнення. Серед визнаних підстав для введення обмежень – захист споживачів, публічний порядок, громадська безпека, охорона

навколишнього середовища та захист законних інтересів отримувачів послуг. Важливо, що сам по собі захист внутрішнього ринку від конкуренції не визнається законною підставою для обмеження свободи надання послуг, що є концептуально принциповим для розуміння філософії єдиного ринку [9, с. 387].

Таким чином, свобода надання послуг у праві ЄС є комплексним правовим механізмом, що забезпечує транскордонну мобільність постачальників і отримувачів послуг у межах єдиного ринку. Її реалізація ґрунтується на широкому нормативному підґрунті – від первинного права до секторальних актів вторинного законодавства – і супроводжується чіткою системою допустимих обмежень, збалансованих із вимогами пропорційності та недискримінації. Ця свобода є не лише правовим інструментом, а й відображенням ширшої інтеграційної мети – створення справді єдиного простору економічної діяльності для всіх суб'єктів, що функціонують в рамках Союзу.

2.2. Свобода заснування: правова сутність та форми реалізації

Свобода заснування є одним із ключових правових механізмів, що забезпечують реальну присутність підприємців і компаній на ринках різних держав-членів Європейського Союзу на постійній основі. На відміну від свободи надання послуг, яка передбачає тимчасовий вихід на іноземний ринок, свобода заснування дозволяє суб'єктам економічної діяльності інтегруватися в господарську систему приймаючої держави на правах, тотожних правам місцевих суб'єктів. Це принципове розмежування визначає як специфіку правового режиму, так і практичні стратегії міжнародної присутності підприємницьких структур у рамках єдиного ринку.

Правова основа свободи заснування закладена у статтях 49–55 Договору про функціонування Європейського Союзу. Стаття 49 ДФЄС забороняє обмеження свободи заснування для громадян держав-членів на території іншої держави-члена, поширюючи цю заборону також на обмеження щодо відкриття агентств, філій або дочірніх підприємств. Стаття 54 розширює суб'єктний склад цієї свободи,

поширюючи її на компанії та фірми, що сформовані відповідно до законодавства держав-членів і мають зареєстрований офіс, центральну адміністрацію або основне місце ведення бізнесу у межах Союзу. Таким чином, свобода заснування є рівноцінно доступною як для фізичних, так і для юридичних осіб, що суттєво розширює її практичний потенціал [22, с. 93].

Правова сутність свободи заснування розкривається через її функціональний зміст. Вона охоплює право на первинне заснування – тобто переміщення суб'єкта до іншої держави-члена з метою здійснення господарської діяльності на постійній основі – і право на вторинне заснування, що передбачає відкриття представництв, філій або дочірніх підприємств у інших державах-членах без зміни основного місця ведення бізнесу. Вторинне заснування є особливо важливим для великих корпоративних структур, що прагнуть розширити свою присутність на єдиному ринку без повної релокації. Обидві форми рівнозначно захищаються правом ЄС, хоча на практиці виникають нюанси, пов'язані із застосуванням законодавства держави реєстрації та держави фактичного перебування [4].

Реалізація свободи заснування пов'язана з низкою практичних аспектів, серед яких особливе місце посідає питання корпоративної мобільності. Право компанії переносити своє зареєстроване місцезнаходження або фактичне місце ведення бізнесу між державами-членами є невід'ємним елементом свободи заснування. Це право означає, що держава-член не може перешкоджати виходу компанії зі своєї юрисдикції, якщо компанія вирішила перенести свою діяльність в іншу державу-член, якщо тільки для такого обмеження немає виправданих і пропорційних підстав. Поряд із цим держава-член призначення не може відмовити у визнанні компанії, що перемістилася на її територію, якщо вона відповідає встановленим вимогам. Питання оподаткування, трудового права і процедур реєстрації залишаються найбільш конфліктними зонами, в яких зіштовхуються інтереси держав і права підприємств [18, с. 281].

Форми реалізації свободи заснування охоплюють широкий спектр організаційно-правових конструкцій. Фізична особа, що бажає здійснювати підприємницьку діяльність в іншій державі-члені, може зробити це у формі

самозайнятості або індивідуального підприємця. Юридичні особи, у свою чергу, можуть обирати між відкриттям дочірнього підприємства, що є самостійним юридичним суб'єктом за правом приймаючої держави, та відкриттям філії або представництва, що є структурними підрозділами основної компанії без самостійної правосуб'єктності. Вибір між цими формами визначається стратегічними, податковими і правовими міркуваннями і є виключною компетенцією самого підприємця, що є проявом принципу автономії волі у праві ЄС. Примушення суб'єкта до певної форми заснування, що є для нього менш вигідною, може розглядатися як обмеження свободи заснування [24, с. 1027].

Отже, свобода заснування є правовим інструментом, що дозволяє суб'єктам господарювання здійснювати сталу економічну діяльність на території будь-якої держави-члена ЄС на рівних умовах із місцевими підприємцями. Її зміст охоплює право на первинне та вторинне заснування, право на корпоративну мобільність і право на вибір організаційно-правової форми діяльності. Захист цієї свободи здійснюється через механізми первинного і вторинного права ЄС, а її обмеження допускаються лише за наявності достатніх підстав і за умови відповідності принципу пропорційності.

РОЗДІЛ 3. ПРОБЛЕМИ ТА ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ У ПРАВІ ЄС

3.1. Обмеження та винятки у реалізації економічних свобод

Реалізація основних економічних свобод внутрішнього ринку Європейського Союзу не є абсолютною – право ЄС передбачає розгалужену систему допустимих обмежень і виключень, які дозволяють державам-членам за певних умов відступати від загальних принципів свободи руху. Наявність таких обмежень відображає необхідність збалансування інтересів єдиного ринку з іншими законними суспільними інтересами, які кожна держава-член має право захищати. При цьому принциповим є те, що допустимість обмеження не є самоочевидною і підлягає ретельній правовій перевірці з огляду на критерії, вироблені в правовому порядку ЄС.

Директива (ЄС) 2019/790 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 року про авторське право та суміжні права на Єдиному цифровому ринку є прикладом нормативного акту, що регулює обмеження економічних свобод у специфічній сфері інтелектуальної власності. Вона встановлює особливі правила для цифрових платформ щодо контролю над контентом, що охороняється авторським правом, і запроваджує механізми відповідальності за незаконне розміщення такого контенту. Подібні обмеження у сфері цифрових послуг відображають загальну тенденцію до ускладнення правового режиму єдиного ринку в умовах цифрової трансформації, коли традиційні уявлення про межі свобод стикаються з якісно новими типами відносин [2].

Система виключень із загальних принципів свободи надання послуг і свободи заснування формується на двох рівнях. Перший рівень – це так звані договірні виключення, прямо передбачені установчими договорами. Стаття 52 ДФЄС дозволяє державам-членам обмежувати свободу заснування з міркувань публічного порядку, громадської безпеки та охорони здоров'я. Аналогічні підстави передбачені для свободи надання послуг відповідно до статті 62 ДФЄС, яка відсилає до тих самих підстав. Ці підстави є вичерпними з погляду договірного

права і не можуть розширено тлумачитися державами-членами, що є принципово важливим для збереження цілісності єдиного ринку [12, с. 583].

Другий рівень обмежень утворюють так звані обов'язкові вимоги – концепція, що виникла в правовому порядку ЄС як відповідь на практичну потребу допустити певні обмеження, що формально не підпадають під договірні виключення, але обґрунтовані законними суспільними цілями. До таких вимог відносять захист споживачів, охорону навколишнього середовища, захист культурного різноманіття, запобігання шахрайству, забезпечення транспортної безпеки, захист інтелектуальної власності тощо. Перелік обов'язкових вимог є відкритим і може поповнюватися за наявності суспільно значущих цілей. Проте у будь-якому разі обмеження, обґрунтоване обов'язковою вимогою, повинно відповідати критеріям недискримінації, необхідності та пропорційності – лише за сукупної відповідності цим критеріям воно вважатиметься правомірним з погляду права ЄС [15, с. 197].

Принцип пропорційності є центральним у системі контролю за допустимістю обмежень. Він передбачає, що захід, який обмежує економічну свободу, повинен бути придатним для досягнення проголошеної мети, необхідним у тому сенсі, що відсутні менш обмежувальні альтернативи, та пропорційним у вузькому сенсі – не покладати на суб'єкта надмірного тягара відносно до переваг, що досягаються. Застосування цього тесту вимагає ретельного аналізу конкретних обставин справи і нерідко є предметом дискусій між державами-членами та Комісією, яка виступає охоронцем правового порядку єдиного ринку. Помилки у застосуванні тесту пропорційності можуть призвести до того, що держава-член буде визнана такою, що порушує своїми заходами право ЄС, з відповідними правовими наслідками [13, с. 84].

Окремого розгляду заслуговує категорія виключень, пов'язаних із публічною владою. Стаття 51 ДФЄС виключає з-під дії свободи заснування діяльність, що пов'язана з реалізацією публічної влади, навіть якщо вона здійснюється лише тимчасово. Аналогічно, стаття 62 ДФЄС поширює це виключення на свободу надання послуг. Це означає, що держави-члени зберігають право резервувати певні

види діяльності виключно для своїх громадян або підпорядковувати їх особливому регулюванню, якщо ці види діяльності пов'язані з реалізацією суверенних функцій. Проте на практиці межі цього виключення є предметом постійних дискусій: що саме є «реалізацією публічної влади» у сучасних умовах, коли значна частина публічних послуг передана приватним суб'єктам, – питання, що потребує диференційованого підходу [21, с. 309].

Отже, система обмежень і виключень у реалізації економічних свобод ЄС є складним і багаторівневим правовим механізмом, що відображає необхідність балансування між цілями єдиного ринку та законними інтересами держав-членів і суспільства в цілому. Правомірність обмежень визначається через сукупність критеріїв – підстави, мети, недискримінаційності, необхідності та пропорційності – які в сукупності утворюють дієвий правовий тест для оцінки допустимості будь-якого національного регуляторного заходу, що зачіпає основні свободи.

3.2. Напрями розвитку та гармонізації правового регулювання

Правове регулювання основних економічних свобод внутрішнього ринку Європейського Союзу перебуває в постійному процесі розвитку та адаптації до нових реалій суспільно-економічного життя. Виклики, що постають перед єдиним ринком у XXI столітті, – цифрова трансформація, зміни у структурі зайнятості, зростання значення платформної економіки і транскордонних потоків даних – потребують якісно нових підходів до гармонізації правового регулювання. Ці підходи реалізуються через комплекс законодавчих, інституційних і процедурних заходів, спрямованих на усунення залишкових бар'єрів і забезпечення реального функціонування єдиного ринку.

Одним із ключових напрямів сучасного правового розвитку є регулювання цифрової економіки та її інтеграція в правовий режим єдиного ринку. Особливої уваги заслуговує Регламент (ЄС) 2023/2854 Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2023 року про гармонізовані правила справедливого доступу до даних та їх використання, відомий як Закон про дані. Цей документ встановлює правила

доступу до даних, генерованих у зв'язку з використанням підключених пристроїв і пов'язаних послуг, і регулює умови їх обміну між підприємствами, споживачами та державними органами. Закон про дані є проявом ширшого підходу ЄС до формування єдиного цифрового ринку даних, що є логічним продовженням традиційних основних свобод у новому технологічному середовищі [5].

Процес гармонізації правового регулювання реалізується через кілька механізмів. Позитивна гармонізація передбачає прийняття спільних правил на рівні ЄС, що замінюють або доповнюють національне законодавство. Негативна гармонізація здійснюється через заборону національних заходів, що обмежують основні свободи, без прийняття спільних правил. У сучасній практиці ЄС все більшого значення набуває поєднання цих підходів: спочатку усуваються найбільш очевидні бар'єри через механізм негативної гармонізації, а потім приймаються спільні правила, що замінюють різноманітне національне регулювання уніфікованими стандартами. Такий підхід дозволяє, з одного боку, оперативно реагувати на порушення єдиного ринку, а з іншого – формувати стабільну і передбачувану правову основу для транскордонної діяльності [10, с. 354].

Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 року заклав принципи субсидіарності і пропорційності як орієнтири для розмежування компетенції між ЄС і державами-членами, що безпосередньо визначає можливості і межі гармонізації. Відповідно до принципу субсидіарності ЄС діє лише тоді і тією мірою, в якій держави-члени не можуть достатньою мірою досягти цілей регулювання самостійно. Цей принцип визначає стриманість у гармонізації тих сфер, де держави-члени здатні самостійно забезпечити належний рівень регулювання, і водночас обґрунтовує активну нормотворчість ЄС там, де транскордонний характер відносин робить національне регулювання недостатнім. Саме ця логіка визначає сучасну архітектуру правового регулювання основних свобод [3].

Важливим напрямом розвитку правового регулювання є посилення захисту прав отримувачів послуг і споживачів у транскордонному контексті. Сучасна тенденція полягає у зміщенні акценту від суто ринкової логіки, орієнтованої на

усунення бар'єрів для підприємців, до більш збалансованого підходу, що враховує інтереси споживачів, найманих працівників і суспільства в цілому. Це означає, що гармонізація правового регулювання все більше охоплює питання якості послуг, захисту персональних даних, транспарентності умов договорів і доступності механізмів вирішення спорів. Ці зміни відображають еволюцію самого розуміння внутрішнього ринку – від суто економічного проекту до більш широкої концепції, що включає соціальний і правозахисний виміри.

Таким чином, розвиток і гармонізація правового регулювання основних свобод внутрішнього ринку ЄС є комплексним і багатоплановим процесом, що охоплює як традиційні інструменти єдиного ринку, так і якісно нові підходи, зумовлені цифровою трансформацією і зміною суспільних пріоритетів. Успіх цього процесу залежить від здатності правових інститутів ЄС своєчасно реагувати на нові виклики, зберігаючи при цьому внутрішню узгодженість правового порядку і забезпечуючи реальне функціонування єдиного ринку в інтересах усіх його учасників.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження свободи надання послуг і свободи заснування у праві Європейського Союзу можна сформулювати такі висновки, що відповідають поставленим завданням.

1. У роботі розкрито правову природу основних економічних свобод внутрішнього ринку ЄС. Встановлено, що чотири фундаментальні свободи (руху товарів, осіб, послуг та капіталу) є не декларативними принципами, а юридично закріпленими правомочностями прямої дії, які мають суб'єктивний характер та зобов'язують насамперед держави-члени, а поступово й приватних суб'єктів (горизонтальна дія). Ці свободи утворюють взаємоузгоджену динамічну систему, що постійно адаптується до змін економічної реальності та є правовим каркасом функціонування єдиного ринку.

2. Досліджено місце та співвідношення свободи надання послуг і свободи заснування серед основних свобод. Обґрунтовано, що ключовим критерієм їх розмежування є характер і тривалість присутності суб'єкта на ринку приймаючої держави: свобода заснування (ст. 49–55 ДФЄС) передбачає стабільну, постійну та інтегровану участь у господарському житті (відкриття філій, дочірніх підприємств), тоді як свобода надання послуг (ст. 56–62 ДФЄС) стосується тимчасової транскордонної діяльності без постійного облаштування. Обидві свободи тісно пов'язані з іншими свободами (руху осіб та капіталу), що вимагає їх системного сприйняття при кваліфікації конкретних ситуацій.

3. Охарактеризовано зміст, умови та обмеження свободи надання послуг. Згідно зі ст. 57 ДФЄС та Директивою 2006/123/ЄС, послуга охоплює будь-яку оплатну діяльність промислового, комерційного, ремісничого характеру та діяльність вільних професій. Умовами реалізації цієї свободи є: належність суб'єкта до держави-члена, транскордонний характер послуги та її тимчасовість. Обмеження допустимі лише на підставі принципу пропорційності, недискримінаційності та за наявності законної мети (захист споживачів, публічний порядок, безпека), причому захист внутрішнього ринку від конкуренції не визнається законною підставою для обмеження.

4. Проаналізовано правову сутність та форми реалізації свободи заснування. Свобода заснування надає фізичним та юридичним особам право на первинне заснування (переміщення до іншої держави-члена) та вторинне заснування (відкриття агентств, філій, дочірніх підприємств) на умовах національного режиму. Особливого значення набуває право на корпоративну мобільність – можливість перенесення зареєстрованого місцезнаходження компанії між державами-членами без втрати правосуб'єктності. Вибір організаційно-правової форми діяльності є виключною компетенцією підприємця, а примушення до менш вигідної форми може розглядатися як обмеження цієї свободи.

5. З'ясовано систему обмежень та винятків у реалізації економічних свобод. Вона є багаторівневою: перший рівень – договірні виключення (ст. 52, 62 ДФЄС) з міркувань публічного порядку, громадської безпеки та охорони здоров'я; другий рівень – обов'язкові вимоги, вироблені практикою Суду ЄС (захист споживачів, довкілля, культурного різноманіття, інтелектуальної власності тощо). Центральним механізмом контролю за допустимістю обмежень є тест пропорційності, який передбачає, що захід має бути придатним для досягнення мети, необхідним (відсутність менш обмежувальних альтернатив) та пропорційним у вузькому сенсі (непокладання надмірного тягара на суб'єкта).

6. Визначено основні напрями розвитку та гармонізації правового регулювання. Сучасний розвиток права ЄС у цій сфері рухається у напрямку адаптації основних свобод до умов цифрової економіки, що підтверджується ухваленням Регламенту (ЄС) 2023/2854 (Закон про дані) та Директиви (ЄС) 2019/790 про авторське право на Єдиному цифровому ринку. Гармонізація реалізується через поєднання «негативної» (заборона національних обмежень) та «позитивної» (прийняття спільних правил) гармонізації з дотриманням принципів субсидіарності та пропорційності. Важливою тенденцією є зміщення акценту від суто ринкової логіки до збалансованого підходу, що враховує інтереси споживачів, захист персональних даних та соціальні виміри.

Таким чином, свобода надання послуг і свобода заснування є ключовими правовими механізмами економічної інтеграції в ЄС, які постійно еволюціонують

під впливом цифрової трансформації та зміни суспільних пріоритетів. Результати дослідження мають практичне значення для України в контексті імплементації Угоди про асоціацію з ЄС, оскільки розуміння правових режимів цих свобод, допустимих обмежень та сучасних тенденцій гармонізації є необхідною умовою для наближення вітчизняного законодавства до стандартів ЄС у сфері послуг та підприємницької діяльності. Подальше вдосконалення правового регулювання в ЄС має бути спрямоване на усунення залишкових бар'єрів у цифровому середовищі та забезпечення реальної, а не формальної рівності всіх суб'єктів господарювання на єдиному ринку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Директива 2006/123/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 12 грудня 2006 р. про послуги на внутрішньому ринку : Директива від 27.12.2006 № 32006L0123.
2. Директива (ЄС) 2019/790 Європейського Парламенту та Ради від 17 квітня 2019 р. про авторське право та суміжні права на Єдиному цифровому ринку та внесення змін до директив 96/9/ЄС та 2001/29/ЄС : Директива від 17.05.2019 № 32019L0790.
3. Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_b06#Text (дата звернення: 02.05.2026).
4. Договір про функціонування Європейського Союзу : консолідована версія. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:12012E/TXT:en:PDF> (дата звернення: 02.05.2026).
5. Регламент (ЄС) 2023/2854 Європейського Парламенту та Ради від 13 грудня 2023 р. про гармонізовані правила справедливого доступу до даних та їх використання (Закон про дані). URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/2854/oj/eng> (дата звернення: 02.05.2026).
6. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом : Закон України № 1678-VII від 01.09.2017. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text (дата звернення: 02.05.2026).
7. Габро І. Свобода пересування особи як складова системи цінностей в Європейському союзі. *Європейські історичні студії*. 2019. № 14. С. 6–14.
8. Димінська О. Ю. Правова природа окремих принципів договірного права ЄС. *Університетські наукові записки Хмельницького університету управління та права*. 2016. Вип. 2 (58). С. 213–219.
9. Єсімов С. С. Зарубіжний досвід цифровізації державних послуг. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 1. С. 386–390.
10. Єсімов С. С. Цифрові платформи у контексті надання публічних послуг. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 4. С. 352–357.

11. Єфремова І. І., Ломакіна І. Ю. Принципи свободи договору і рівності сторін у договірному праві України та ЄС. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. № 2 (54). С. 60–66.
12. Калінська Н. М. Надання публічних послуг в електронній формі – ключовий аспект розвитку послуг в Європейському Союзі. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2025. № 46. С. 581–587.
13. Пилаєва В. М. Правові засади реалізації електронного врядування в країнах Європейського Союзу. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2019. № 28. С. 82–89.
14. Савченко В. О., Устименко О. А., Завальна Ж. В., Воронов К. М. Вплив Директиви 2006/123/ЄС на інститут послуг в Україні. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права*. 2022. № 35. С. 74–81.
15. Стрілець Б. В. Правові засади регулювання свободи руху капіталу між державами-членами ЄС та третіми країнами. *Сучасна доктрина права*. 2026. № 3 (97). С. 195–202.
16. Форманюк В. В. Значення досвіду уніфікації та гармонізації регулювання цивільно-правових договорів у Європейському Союзі для договірного права України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 14, т. 2. С. 132–135.
17. Хаїк-Посполітак Р. Ю. Принцип свободи договору в Європейському праві. *Наукові записки*. 2006. Т. 53. С. 128–130.
18. Чечель А. О., Омелянович Р. А. Державне управління у сфері надання адміністративних послуг: європейський досвід. *Право та державне управління*. 2021. № 1. С. 279–284.
19. Шевчук Б. М. Засади функціонування Європейського Союзу. *Ефективність державного управління*. 2015. № 44 (1). С. 21–28.
20. Яворська І. М. Принципи права та цінності Європейського Союзу у рішеннях суду ЄС. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2025. № 91 (5). С. 248–253.

21. De Bruijn R., Kox H., Lejour A. Economic benefits of an Integrated European Market for Services. *Journal of Policy Modeling*. 2008. № 30. P. 301–319.
22. Flear M. Regulating New Technologies: EU Internal Market Law, Risk, and Socio-Technical Order. *New Technologies and EU Law*. Oxford, 2017. P. 74–120.
23. Hagemejer J., Michalek J., Michałek T. Liberalization of services in Europe: Polish perspective on economic implications of the Services Directive. *Journal of Policy Modeling*. 2014. Vol. 36, № 2. P. 211–225.
24. Rosati E. Are directives good for the EU internal market? The case of the Copyright DSM Directive and its national transpositions. *Journal of Intellectual Property Law & Practice*. 2021. Vol. 16, № 10. P. 1027–1028.
25. Veld J. The economic benefits of the EU Single Market in goods and services. *Journal of Policy Modeling*. 2019. Vol. 41, № 5. P. 803–818.